

Mozaikcserepek az e-könyvről

Az e-könyv – a meghatározása körüli bizonytalanságok ellenére – sokkal több, mint ígéret. Technológiai szempontból utolérte az elektronikus folyóiratot.

Problémát inkább az okoz és a jövőben fog is okozni, hogy azok, akik az e-könyvek létrehozásában és terjesztésében érdekeltek, nem mindig fogják az olvasók, a szerzők, a könyvkereskedők és a könyvtárak azon jogait és elvárásait tiszteletben tartani, amelyeket a nyomtatott könyvvel kapcsolatos tapasztalataik kapcsán, generációkon át felépítettek és megvédték.¹ A technológiai kérdéseknél tehát sokkal érdekesebb és izgalmasabb azon gondolkodnunk, miként fogják a digitális könyvek a szerzők, kiadók, terjesztők, eladók, könyvtárak és – nem utolsó sorban – olvasók közötti „hatalmi egyensúlyt” megváltoztatni. Az ezekkel az összetett problémákkal kapcsolatos kérdések és válaszok jelentős része – még mindig – Clifford Lynch 2001-es írásában² található meg a legnagyobb teljességgel és kritikai igény-nyel.

Az e-könyvek világa gyorsan változik, és termékeivel kapcsolatban olyan sok kérdés merül fel, hogy lehetetlen volna e cikk keretében teljességre törekednünk. Ezért is szerepelnek a címben a mozaikcserepek. A következőkben ugyanis csupán néhány részletkérdést vetek fel.

Sokan súlyos aggodalommal figyelik a magánélet titkosságának lehetséges változásait. A nyomtatott könyvek világában ugyanis senki sem tudhatja, hogy éppen mit olvasunk. A könyvesboltokban és könyvtárakban nem figyelik, hogy milyen könyveket veszünk le a polcra vagy melyikbe lapozunk bele. A kiadók általában nem ismerik vásárlóikat és a készpénzzel történő fizetés a könyvesboltokban is megőrzi a vásárló anonimitását. A kiadók közvetlenül kevés könyvet adnak el a vásárlóknak. A könyvtárakban a kölcsönző és könyv között csak addig van kapcsolat, amíg az olvasó vissza nem hozta a könyvet.

Az e-könyvek világában, ahol kevés készpénz forog, helyette inkább hitelkártyákat használunk, már lehetőség van a fogyasztói szokások megfigyelésére.³ A szolgáltatóknak potenciálisan messze több lehetősége van arra, hogy nyomkövessék, összegezzék és elemezzék az olvasók tevékenységeit, mint bármikor a nyomtatott könyvek korában.

Érdemes tehát odafigyelnünk arra, hogy az e-könyv-szolgáltató korlátozza-e annak lehetőségét, hogy nyomon lehessen követni, mit olvasunk. Ehhez biztosítania kell, hogy a könyvek böngészéséhez ne kelljen regisztráltatnunk magunkat vagy adataink nyilvánossá tételét engedélyeznünk. Az olvasókra vonatkozó információkat a szolgáltató nem kapcsolhatja össze a fogyasztóról meglévő más információkkal, annak pontosan meghatározott, előzetes információkon alapuló és általa választott beleegyezése nélkül. Vállalnia kell, hogy ilyen információkat nem ad, kivéve, ha erre jogszabály kötelezi.

A tulajdonképpeni könyvvásárlás feltételei is igen lényegesek. Az e-könyvek vásárlóinak meg kell győződniük arról, milyen feltételekkel használhatják könyveiket. Első kérdésként tisztáznunk kell, hogy tulajdonunkba került-e a könyv, mert ez számos esetben nincsen így. Sokan viszont szívesen fizetnek többet egy-egy könyvért, ha ellenőrizhetik használatát, és ha eladhatják azt. A használt könyvekhez való jutás ráadásul azoknak is fontos, akik szűkös anyagi lehetőségeik miatt másképpen nem tudnának könyveket vásárolni.⁴ A használt könyvek piaca azonban mindig is terhére volt a kiadóknak, mert nem származott belőle jövedelmük. A könyvek többségénél kis összegekről van szó, de néhány esetben (főként a tankönyvek körében) az összes eladás 20 százalékát is elérhetik a használt könyvek eladásai.⁵

Az e-könyvek esetében – főként a digitális jogkezelő (DRM) rendszerek útján – nemcsak a könyvek eladása, hanem kölcsönzése, ajándékozása is korlátozható. Ezért vásárláskor meg kell vizsgálnunk, lehetővé teszi-e ezeket a szolgáltató, továbbá, hogy ennek megvalósítása nehézségekbe ütközik-e. Emellett tisztáznunk kell, hogy fenyeget-e bennünket az a veszély, hogy elveszítjük a könyvünkhöz való hozzáférést, ha nem fizetünk valamely folyamatos díjat, megszegjük a licen szerződés valamelyik előírását, vagy a terjesztő egyszerűen úgy dönt, hogy azt adott szolgáltatást nem nyújtja a jövőben.

Az e-könyvek használata sem mindig problémamentes. Fontos részletkérdés, hogy mi történik a könyvhöz fűzött annotációinkkal, kommentárjainkkal és azokkal a részekkel, amelyeket aláhúztunk. „Helyben” tárolják-e őket, hogy hozzáférésünk folyamatos legyen? El tudjuk-e menteni őket helyi lemezre? Felhasználják-e megjegyzéseinket reklámozásra, hozzáférhető-e harmadik fél számára?⁶

Az e-könyveknek védeniük kell olvasókat a cenzúrával szemben is, hiszen a nyomtatott könyvek képesek erre. Ennek megfelelően érdemes odafigyelni arra, hogy mennyire könnyen lehet e-könyvünk tartalmát távolról törölni vagy átszerkeszteni, miután birtokunkba jutott. (Arra már volt példa, hogy többeknek a „zsebéből” töröltek e-könyv-tartalmakat.)⁷

Mindezek mellett további számos kérdés fogalmazódik meg:

- Az e-könyvvel tárgyat vagy hozzáférést tulajdonol-e a fogyasztó?
- Ha e-könyvekből álló könyvtárunk megsemmisül vagy ellopják, újra megkaphatjuk-e, ha bemutatjuk a licencet vagy a vásárlás bizonyítékát, netán újra meg kell vásárolnunk?
- Kitől vesszük a tartalmat? A könyvolvasót árusító cégtől (üzlettől), a kiadótól vagy mástól? Melyiknek kell működőképesnek maradnia közülük, hogy biztosítható legyen a tartalom folyamatos használata? Mi történik, ha a tartalomszolgáltató megszűnik?
- Másolható-e az e-könyv magántermészetű, személyes célokra? Ha két olvasó készülékünk van, átvihető-e a tartalom az egyikről a másikra anélkül, hogy újra meg kelljen vásárolnunk?
- Jogunk és lehetőségünk van-e elektronikus (digitális) könyvünket újraformálni, hogy kövessük a szabványokat és technológiákat, vagy újra meg kell vásárolnunk?
- Mi történik, ha újabb típusra cseréljük olvasó készülékünket? Mi történik, ha a „könyvtárunkat” tároló személyi számítógépünket kicseréljük? Mi törté-

nik, ha olvasó készülékünket új típusra cseréljük, mert az előző gyártója megszűnt?⁸.

A technológia és a birtoklás kérdései mellett természetesen a költségek sem lényegtelenek. Ezek is nyilván változnak, mindazonáltal érdemes a következő példára odafigyelünk. Az e-könyvek a könyvtárban drágábbak, mint nyomtatott változataik, az Amerikai Egyesült Államokban legalábbis. Több példány beszerzése esetén 4,7 dollár a kölcsönzés költsége a 0,94 dollárral szemben.⁹

A maga nemében tanulságos az is, ahogyan a németországi e-könyv-piac jellemezhető. Amíg az Egyesült Államokban 5,8 százalékos részesedése van az e-könyveknek, ez Németországban csupán 0,5 százalék. Ami igazán érdekes, hogy ez valószínűleg összefügg azzal, hogy az USA-ban a könyvkereskedések hálózata korántsem nem olyan sűrű, mint Németországban.¹⁰

Az e-könyvek és a könyvtár kapcsolata könyvtártípusonként differenciálódik, hiszen jól tudjuk, hogy a könyvtárak e-könyvek nélkül is különböznek egymástól.

Az e-könyvek sikerétől függetlenül a felsőoktatási könyvtárakban dolgozó könyvtárosok tudják, hogy nem minden olvasó lelkesedik értük. A hallgatók még mindig a nyomtatott könyveket részesítik előnyben, főleg ha egész művet kell elolvasniuk. A nyomtatott könyvek jobban használhatók újraolvasásra, átlapozásra.

A kifejezetten e-könyv olvasó eszközök nem olcsók, és a hallgatók többsége számára további terhet jelent, hogy a laptopok és egyéb eszközök mellé még egy drága eszközt kell megvásárolniuk.

Egészen a közelmúltig a tudományos e-könyvek csak a szállítók saját platformjain és többnyire LCD képernyőkön voltak olvashatók. Ehhez folyamatos internetkapcsolatra van szükség, és görgetni kell az oldalakat. Egyes platformokon a tartalomjegyzékek nincsenek linkekkel ellátva, így nehéz megtalálni a keresett fejezeteket. A végjegyzetek használata is nehézkes. Nincs mindenütt lehetőség arra, hogy könyvjelzőket helyezzünk el, szövegrészeket emeljünk ki és jegyzeteljünk. A keresés hatékonysága gyakran alacsony. Az oldalszámozás sűrűn előforduló hiánya gondot okoz a hivatkozás során.

A tudományos tartalmak egyelőre hiányoznak. Mennyiségük növekszik, de még nem érte el a kritikus tömeget. Ennek oka az, hogy a kiadóknak költséges a kettős (nyomtatott és digitális) kiadás infrastruktúrájának kialakítása és fenntartása. Változtatniuk kell azon is, hogy digitális jogkezelő eszközök túlságosan korlátozzák a használatot.

Az e-könyvek növekvő mértékű használata az EPUB3 formátum 2011-es megjelenésének is köszönhető. Ez a HTML5-ön alapuló formátum képes multimédia tartalmakat tárolni és sugározni. Meg tudja jeleníteni a többhasábos és más komplex tördeléseket, ami nagy előny az eddig nem jól megjelenített tudományos és műszaki szövegek esetében.¹¹

Az e-könyvről szóló vitát érdemes olyan térfélre terelni, amelyen a tartalmi kérdések kerülhetnek terítékre. Éppen ebből a célból adott közre a *Könyvkonnektor* blogon tíz pontot Kerekes Pál. Őt is zavarja ugyanis, hogy

„a média leragad néhány lerágott csontnál: ilyen az e-könyv ÁFA, az e-könyv és a nyomtatott könyv szembeállítása, az amerikai e-könyv vásárló rossz statisztikai adatokkal szemléltetett torzképe.”

A tíz pont némileg provokatív, így kavart is némi vitát. A pontok közül egyértelműen azonosíthatók és értelmezhetők a következők:

- Az e-könyv nem informatikai, hanem könyvészeti projekt.
- Az e-könyv nem digitalizált, hanem digitális alkotás.
- Az e-könyv nem mindenkié, hanem az olvasóé és szerzőé.
- Az e-könyv fő jellemzői: stabil címlap, befejezett szöveg.

Úgy gondolom, hogy ezek a pontok magukért beszélnek.

Kerekes Pál arra is felhívja a figyelmünket, hogy a az e-könyvek piacán jelenleg folyó üzleti versenynek a tartalom a vesztese. Ennek fő oka, hogy a technológiát nem az olvasói igények kényszerítették ki a piactól.¹²

Zárógondolatként mondjuk ki, hogy a „*könyv maga a principium, amely mindig újabb formákban és formátumokban, az egyre változatosabb olvasási és használati szituációknak megfelelően differenciálódik*”.¹³ Ez alól az e-book sem kivétel!

JEGYZETEK

- 1 McSherry, C. & Cohn, C.: Digital Books and Your Rights: A Checklist for Readers. Electronic Frontier Foundation, 2010, <https://www.eff.org/files/eff-digital-books.pdf>
- 2 Lynch, Clifford (2001): The Battle to Define the Future of the Book in the Digital World. = First Monday. Vol. 6, No. 6, <http://firstmonday.org/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/view/864/773> (2012. augusztus 5.)
- 3 Lynch i. m.
- 4 McSherry és Cohn i. m.
- 5 Lynch i. m.
- 6 McSherry és Cohn i. m.
- 7 McSherry és Cohn i. m.
- 8 Lynch i. m.
- 9 Harris, Ch.: Ebooks are the new Prius. 2012, július 30. <http://americanlibrariesmagazine.org/e-content/ebooks-are-new-prius> (2012. augusztus 5.)
- 10 Giersberg, D.: Kialakulóban a német e-könyv-piac. Beszélgetés Alexander Skipisszel. 2011. <http://www.goethe.de/ins/hu/bud/kul/mag/far/hu8076026.htm> (2012. augusztus 5.)
- 11 Dewan, P.: Are books becoming extinct in academic libraries? = New Library World, 2012. Vol. 113, No. 1–2, 27–37.
- 12 Kerekes Pál: e-könyves tíz pont. Blogbejegyzés a Könyvkonnektor blogon, 2012. július 10. <http://konyvkonnektor.hu/?p=2232>
- 13 Giersberg i. m.

Koltay Tibor